

ГРАММАТИКАНЫ ҮЙРӨТҮҮДӨ ЭНЕ ТИЛИНИН МААНИЛҮҮЛҮГҮ

Бул макалада англис тилинин грамматикасын үйрөтүүдө кыргыз тилинин ролу жана маанисинин маселелери каралган

Тилдин грамматикасы дегенибиз бул - тексттердин, сөздөрдүн, синтагмалардын жана сүйлөмдөрдүн уюшулушунун ситаксистик мыйзам ченемдүүлүктөрү жана сөздөрдү, формаларды түзүү эрежелери да грамматикага кирет. Грамматика эң маанилүү практикалык мааниге ээ, анткени анын жардамы менен жазуу жана оозеки пикир алышуу машыгуулары түзүлөт.

Чет тилдерди окутуунун тарыхы көрсөткөндөй, тилдин грамматикасына болгон мамиле окутуунун өзгөчөлүгүн жана методдорун, принциптерин жана ыкмаларын аныктайт. Алардын биринде грамматикалык теорияга көбүрөөк көңүл бөлүнсө, экинчисинде ал анчалык деле бааланбайт (түз жана кыйыр методдор).

Коммуникативдик-функционалдык мамиледе да ушуга окшош эле көрүнүш орун алган. Биринчисинде грамматикага атайын көңүл бөлүнүп, атайын окутуу жүргүзүлгөн эмес жана грамматикалык компетенция өзүнөн өзү эле түзүлөт деген көз караш басымдуулук кылган. Ал эми буга карама-каршы көз караш боюнча, чет тилин окутууда биринчи бекем грамматикалык база түзүлүшү керек. Биринчи мамиледе кептин бат болушуна басым жасалса, экинчисинде анын тактыгына жана тууралыгына көңүл бөлүнгөн.

Окутуунун ыкмаларын тандоо грамматикалык кубулуштун мүнөзүнө жараша болот. Мисалы, татаал конструкцияларды өткөндө же форма менен функциянын карым-катнашы өтө түшүнүктүү болбосо, анда бул учурда теорияга таянып, ошол грамматикалык кубулуштун формалдык өзгөчөлүктөрүн жана коммуникативдик өзгөчөлүгүн түшүндүрүү зарыл жана маанилүү. Бул учурда түшүндүрүү окуучулардын эне тилинде жүргүзүлөт. Ал эми эң жөнөкөй конструкцияларды үйрөтүүдө жогорудагынын кажети жок. Бул жерде көнүгүүлөрдүн жардамы менен эле грамматикалык форманын маанисин жана анын пикир алышуудагы колдонулушун эне тилин колдонбостон эле ишке ашырып алса болот.

Эми грамматикалык материалдын үстүндө иштөөнүн негизги этаптарына токтоло кетсек:

1. Грамматиканы окутуу үчүн алынган материал эч кандай жасалма ситуацияда эме, анын тилдеги табигый колдонулушун көрсөтүп турушу керек.

2. Окуу материалында сөзсүз түрдө формалдык, семантикалык жана функционалдык аспектилерди так бөлүп көрсөтүү керек, анткени анын жардамы менен окуучулар белгилүү бир контексттерде алардын ортосундагы байланышты түзүшөт.

3. Грамматикалык материалды жаңы контексттерде бышыктоо максатында, аны жетиштүү (өтө көп эмес) көлөмдө берүү жөндүү.

4. Грамматикалык жаңы материалды түшүндүрүү, берүү үчүн мурда өтүлгөн, окуучуларга тааныш болгон материалга таянуу керек, же болбосо таяныч катары иллюстративдик көргөзмө схемаларды жана таблицаларды пайдалануу керек.

5. Эрежелер жана түшүндүрмөлөр так, кыска жана жөнөкөй болушу керек, грамматикалык материалдын спецификасын адекваттуу көргөзүшү керек.

6. Грамматикалык кубулушту бышыктоо катарында пикир алышуунун ар кандай формалары колдонулушу керек, ошондой эле жуптук жана топтук иштерди жүргүзүү керек.

Грамматикалык жаңы материал менен иштөөнүн негизги этаптарына төмөндөгүлөр кирет: тааныштыруу, биринчи бышыктоо, оозеки жана жазуу пикир алышуусунда грамматикалык материалды колдонуу машыгуусун өнүктүрүү.

Тааныштыруу өз ичине грамматикалык жаңы материалга киришүүнү жана аны түшүндүрүүнү камтыйт. Жаңы грамматикалык материалга киришүүдө тактага жазылган өтө татаал эмес контекст колдонулушу мүмкүн, же грамматикалык кубулушту текстте демонстрацияласа болот, ошондой эле сүрөттөрдүн, схемалардын жана таблицалардын жардамы менен да жүргүзсө болот. Көбүнчө бул ыкмалар бири –биринен ажыратылган түрдө эмес, биргелешип колдонулат. Ал эми грамматикалык кубулушту түшүндүрүү деген бул анын формалдык белгилерин ачуу, семантикалык өзгөчөлүктөрүн түшүндүрүү, кептик контекстте анын функциясын түшүндүрүү жана биринчи бышыктоону жүргүзүү керек дегенди билдирет. Түшүндүрүү окуучуларды жаңы грамматикалык кубулушту кабыл алууга даярдоодон башталат, ал процесс учурунда мугалим окуучуларга белгилүү болгон темаларды эсине салат жана ошол материалды таяныч катары колдонот. Мисалы, Present Progressive темасын түшүндүрүүдөн мурун “To be” этишинин жакталышын кайталоо же аны Present Simple чагынын колдонулушу менен салыштыруу жөндүү. Андан соң контексттен жаңы грамматикалык кубулуштун формасын, маанисин жана колдонулуш өзгөчөлүктөрүн ачуу үчүн ошол жаңы материалды бөлүп кароо зарыл. Түшүндүрүү этабы жалпылоочу эрежени түзүү менен аяктайт. Эгерде жалпы эрежеден четтөөлөр жок болсо, анда жогорку класстын окуучулары өз алдынча деле эрежени түшүндүрүүдөн чыгара алышат. Андан соң бышыктоонун ар кандай түрлөрү колдонулат.

Мектептерде жаңы грамматикалык материалды түшүндүрүү үчүн **индукция** жана **дедукция** ыкмалары колдонулат. Логикада индукция деген бул ой корутундусунун бир формасы, ал дүйнө таануунун жекеден жалпыга өтүүсүн мүнөздөйт. Ал эми чет тилдерди окутуунун методикасында индукциянын өзгөчөлүгү болуп грамматикалык кубулуш графикалык текстте, оозеки кепте, атайын тандалган мисалдарда түшүндүрүлгөнү эсептелет, андан кийин эреже жалпыланылат. Дедукция болсо бул дүйнө таануунун жалпыдан жекеге өтүшү, б.а., грамматикалык кубулуштун формасын, маанисин жана функциясын жалпылоочу, түшүндүрүүчү эрежелерден ал кубулушту көнүгүүлөрдөн жана контексттен байкоого өтүү дегенди түшүндүрөт. Дедукция жана индукция бири-бирин кошумчалап да турушу мүмкүн, алар белгилүү бир артыкчылыктарга да, мүмкүнчүлүктөргө да ээ. Индукциянын төмөндөгүдөй артыкчылыктары бар:

- материал тилдик контекстте түшүндүрүлгөндүктөн, ал көрсөтмөлүүрөөк келет;
- индукция окуучулардын ой жүгүртүүсүн өнүктүрөт, анткени ал окуучулардын кунт коюусун, байкоосун жана активдүүлүгүн талап кылат;
- ошол грамматикалык кубулушту бат эстеп калуусуна түрткү болот, анткени окуучулар контекстти байкап отуруп, эрежени өз алдынча эле чыгарышат. Демек, тааныштыруу этабында эле биринчи бышыктоо иштери жүрүп турат.

Дедукциянын жакшы жактары төмөндөгүлөр:

- бул ыкмада түшүндүрүүгө азыраак убакыт талап кылынат жана бышыктоого жана көнүгүү аткарууга көбүрөөк убакыт калат;
- мугалимге кыйынчылыкты алдын алууга жардам берет жана негизги каталардан сактоого түрткү болот;
- сабакты пландаштыруунун тактыгына жардам берет;
- кошумча маалымат берүүчү материалдар менен иштөөнү үйрөтөт

Ошентип, түшүндүрүүнүн бул же тигил ыкмасын колдонууну тандоо бир нече факторлорго көз каранды:

1. Грамматикалык кубулуштун өзгөчөлүгүнөн көз каранды. Кээ бир грамматикалык конструкцияларды жалпылоо татаал, ошол себептен алар лексикалык бирдиктер катары түшүндүрүлөт. Грамматиканы үйрөтүүнүн бул жолу «лексикалык мамиле» деген термин

менен белгиленет. Бул мамиледе грамматикалык каражат системадан тышкары, өзүнчө сөз же түрмөк катары берилет. Грамматиканын лексикалык түшүндүрүлүшү баштапкы этаптарда колдонулат (II-III класстарда) жана жалпы эрежеге баш ийбеген четтөөлөрдү түшүндүрүүдө колдонулат. Мындай лексикалык мамиледе индукция пайдаланылат. Ошондой эле грамматикалык кубулуштун формасы жөнөкөй, татаал эмес жана контекстте байкоого мүмкүн болгондо да индукция колдонулат.

2. Чет тилиндеги грамматикалык кубулуштун эне тилинде аналогиясынын болушу же болбошу. Окшоштук бар жерлерде индукция колдонулат, ал эми аналогия жок жерлерде дедукция колдонулат.

3. Окуучулардын тилдик даярдыгы жана алардын кептик тажрыйбасы. Окуучулар мурдагы алынган билимдерине таянып, грамматикалык жаңы кубулуштун өзгөчөлүктөрүн бөлүп оңой эле карай алышат. Бул учурда дедукция жана индукция бири-бирине таасир этип колдонулушу мүмкүн. Мисалы, формалдык жана семантикалык аспектилерин индуктивдүү түрдө түшүндүрүлөт, ал эми көбүрөөк байкоону талап кылган функционалдык аспекти дедуктивдүү түрдө түшүндүрүлөт.

4. Грамматикалык материалдын дайындамасына жараша. Продуктивдүү грамматика көбүнчө, оозеки кырдаалдык шартталган пикир алышууда индуктивдүү окутулат.

Жогоруда айтылгандай, төмөнкү класстарда грамматиканы окутуу индуктивдүү негизде, имитацияга таянуунун негизинде жүргүзүлөт. Экинчи класста кептин грамматикалык аспектилерине окутуу боюнча максаттуу иш жүргүзүлбөйт. Окуучу грамматикалык кубулушту кептик үлгүдөн үйрөнөт. Ал үлгүнү окуучуга мугалим берет же китепте берилет. Окуучулар өздөрү айткан нерселерди түшүнүшү окуу процессинен алынып салынбайт. III-IV класстарда оозеки жана жазуу кебинде бир эле кубулушту колдоно берген тажрыйбаны эске алып, мугалим ошол фактыларды парадигма түрүндө жалпылап жана системалаштырса болот. Чет тилдерди окутуунун баштапкы этаптарында грамматикалык терминологияны колдонууга кеңеш берилбейт жана материалды жалпылап бышыктоодо оюндарды колдонуу абзел. Ал эми жогорку этаптарда болсо окуучулар өз алдынча иштөөгө көбүрөөк өтүшү керек. Мугалим түшүндүргөндө өздөрү кандайдыр бир жазууларды жүргүзүшү керек.

Грамматиканы түшүндүрүүдө таблица жана схемалардын мааниси зор. Алар окуучуларга грамматикалык кубулушту жакшыраак түшүнүүгө жардам берет. Бирок ошентсе да алар грамматиканы түшүндүрүүдө жардамчы гана курал болуп саналышат, анткени бардык эле грамматикалык кубулуштарды схемалуу түрдө көргөзүүгө мүмкүн эмес. Ошондой эле алар бышыкталчу материал жөнүндө толук түшүнүк беришпейт, анткени таблица-схемалар грамматикалык конструкциялардын формалдык гана өзгөчөлүгүн көргөзүшөт жана алардын функционалдык өзгөчөлүктөрүн көргөзүшпөйт.

Ал эми ушул грамматикалык кубулуштарды жана конструкцияларды түшүндүрүүдө эне тилинин колдонулушу кандай деген суроого кайрылсак, биз төмөндөгүгө туш болобуз. Грамматиканы индуктивдүү түшүндүргөндө эне тили колдонулбайт, ал эми аларды дедуктивдүү түшүндүргөндө чет тил мугалимдери эне тилинин жардамына кайрылышат. Ал эми индукция жана дедукция жөнүндө биз жогоруда сөз кылдык. Окуу процессинде, өзгөчө, чет тилинин грамматикасын үйрөтүүдө эне тилинин кереги такыр жок же ансыз такыр эле грамматиканы түшүндүрүү мүмкүн эмес деп айтуу кыйын. Көбүнчө алар бири-бири менен айкалышат. Ошондой эле грамматикалык конструкцияларды жана кубулуштарды үйрөтүүдө окуучулардын эне тилин колдонуу ошол материалдын өзгөчөлүгүнө, окуучулардын тилдик даярдыгына жана буга чейинки тажрыйбасына, мугалимдин методикасына жана башка ушул сыяктуу факторлорго жараша болот. Ошентип, грамматиканы үйрөтүүдө эне тилин колдонуу зарыл болсо, аны колдонуу керек, ал эми зарылчылыгы жок болсо, анда эне тилин колдонбостон эле сабакты өткөрсө болот.

Адабияттар:

1. N, Pollan J. Creative Question, -Longman, 1995: Ur Penny, Five-Minute Activities-Cambridge, 1993.)
2. Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку в средней школе. – М.: Просвещение, 1998.
3. // FORUM (journal) 1999. Volume 37. #3 Michael Crawford. Adding Variety to Word Recognition Exercises
4. // FORUM (journal) 1996. Volume 34. #1. M. R. Talebinezahd. Effective Question.
5. //Иностранный язык в школе. -1992, № 5.
6. Bright Ideas. Book 2. 1985 by the National Council of Teaching of English
7. Гез Н.И., Гальский Н.Д. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. – М., 1994.
8. Мезенин С.М., Денисова Л.Г. Грамматика в курсе интенсивного обучения английскому языку в старших классах в средней школе. //ИЯШ, 1992, №1.
9. Цетлин В.С. Как обучить грамматически правильной речи. //ИЯШ, 1998, №1.